

מבט על, גיליון 1396, 27 באוקטובר 2020

ערב הסעודית ושאלת הנורמליזציה עם ישראל

יואל גוז'נסקי

ערב הסעודית משנה בהדרגה את יחסה לישראל ופועלת להכשיר את הקרקע לקראת תהליך שבסופו יתכן נרמול היחסים בין המדינות. לישראל יש אינטרס לקדם הסכם נורמליזציה עם הממלכה בשל חשיבותה הכלכלית, הדתית והמדינית תוך עמידה על שמירת יתרונה האיכותי הצבאי. אולם, לערב הסעודית אילוצים שונים מבית ומחוץ וסט של רגישויות שמייחד אותה. בעבורה שאלת היחסים עם ישראל נותרה קשורה לשאלת יציבותה ומעמדה. ההערכה היא כי בעת הנוכחית הסכם עם ישראל נתפס כצעד אחד רחוק מידי. אולם, אין זה אומר שלא נעשות הכנות לקראתו במיוחד בכל האמור להכשרת דעת הקהל שנותרה, ברובה, נגד נורמליזציה עם ישראל. זאת, על ידי נקיטת צעדים מדודים במעין "נורמליזציה זוחלת". לזהות המלך הסעודי הבא תהיה השפעה על הנכונות להתקדם להסכם פורמאלי. בכל מקרה, בדרך להסכם הממלכה תבקש לבחון שני פרמטרים עיקריים: המשכם והרחבתם של הסכמי אברהם ושיפור ביחסים בין ישראל לפלסטינים. גורמים נוספים העשויים לסייע הם הסכמה אמריקאית למכירת אמל"ח מתקדם ושינויים פנימיים בממלכה, הקשורים לשיפור מעמדה של ישראל בדעת הקהל.

במסגרת המומנטום של קידום הסכמי שלום ונורמליזציה עם מדינות במפרץ ובאפריקה, לישראל אינטרס לקדם הסכם דומה גם עם הממלכה הסעודית בשל חשיבותה המדינית, הכלכלית והדתית. אולם, לערב הסעודית אילוצים שונים מבית ומחוץ, כמו גם רגישויות שמייחדים אותה. מחיר נרמול היחסים צפוי להיות גבוה יותר עבורה ביחס ליתר מדינות המפרץ. לפיכך, לא ברור מתי ובאילו תנאים היא תיאות לחתום על הסכם דוגמת הסכמי אברהם. המאמר ינתח את מערך השיקולים הסעודיים – ההזדמנויות והאתגרים הנלווים למהלך של נרמול יחסים עם ישראל – ויעמוד על המשמעויות וסיכויי ההיתכנות שלו.

ערב הסעודית הלכה כבר דרך מעמדתה המוכרת בעבר, כדי לתמוך בהסכמי אברהם. מדיניות זו של "תמיכה מבחוץ" משתקפת במתן התר לחברות תעופה ישראליות לטוס מעל לשטחה, בסיקור ובפרשנות (החיובית באופן יחסי) באמצעי התקשורת הרבים הנמצאים בבעלות הממלכה ובהתבטאויות של בכיריה בעבר ובהווה. שר החוץ הסעודי, פייסל בן פרחאן, אף הצהיר לאחרונה שנרמול היחסים בין המדינות [סופו להתרחש](#). אולם, הוא הדגיש את מחויבות הממלכה לפתרון הסוגיה הפלסטינית על בסיס יוזמת השלום הערבית. הסעודים, אינם חוסכים עוד את שבטם מההנהגה הפלסטינית לדורותיה ומאשימים אותה, לצד ישראל, כאחראית לאי-ההתקדמות בתהליך השלום.

היחסים בין ישראל לערב הסעודית התפתחו לאורך השנים במספר ערוצים מקבילים: ערוץ ביטחוני-מודיעיני, המהווה עדיין בסיס איתן, אם כי צר, ליחסים ושנותר מטבע הדברים חשאי; ערוץ כלכלי-מסחרי שקט אף הוא; ובשנים האחרונות גם ערוץ שבמרכזו דיאלוג בין-דתי. לצד החשאיות המאפיינת את רוב רובם של הקשרים, התפתחו עם הזמן גם קשרים פומביים, והם

כוללים גם כיום פגישות בין בכירים משני הצדדים, בעיקר כאלו שביהנו בעבר בתפקידים רשמיים, ובהעברת מסרים פומביים. למרות הכחשות בכירים סעודים, סביר כי המו"מ וההסכמים עם מאע"מ, בחריין וסודאן נעשו בידיעה ובתמיכה של לפחות חלק מהצמרת הסעודית. ככלל, ההסכמים שנחתמו עם מדינות אלו משרתים את הממלכה ומספקים לה מעין ברומטר באמצעותו ניתן לשקלל את התמורות והסיכונים האפשריים ובכלל זה לבחון את תגובת דעת הקהל להסכם אפשרי עם ישראל.

אתגרים לנורמליזציה

נראה כי הצמרת הסעודית חלוקה בשאלת הנורמליזציה. בעוד בכירים סעודים בעבר ובהווה משמיעים אמירות פרגמטיות ביחס לישראל, המלך סלמאן אוחז, כך נראה, בעמדה מסורתית יותר כלפי ישראל והסכסוך בינה לבין הפלסטינים. [בנאומו](#) (ספטמבר 2020) בפני עצרת האו"ם קשר סלמאן פעם נוספת בין נורמליזציה עם ישראל לבין עמידה של האחרונה בשורה של תנאים המבוססים על הפרמטרים של יוזמת השלום הערבית. יתכן שהשוני במסרים המושמעים מהצמרת הסעודית בסוגיה מבטא גם אינטרס לשמר מרחב תמרון שיאפשר בהתאם לנסיבות ולתנאים לסגת לאחור או לצעוד קדימה לעבר נורמליזציה. הסבירות לנורמליזציה עם ישראל תעלה לאחר מותו של סלמאן ובוודאי אם בנו, מחמד יורש העצר, ימונה למלך. סביר כי סוגיית הנורמליזציה עם ישראל תושפע גם מהבנתו של בן-סלמאן עד כמה מהלך כזה עלול להפריע למינויו שבכל מקרה עדין צריך לזכות בלגיטימציה פנימית.

מעבר לפוליטיקה הפנימית עולה השאלה עד כמה החברה הסעודית, השמרנית ברובה, פתוחה להכיל הסכם עם ישראל. עד כה, למעט ביקורת מסוימת, החברה הסעודית ידעה להכיל מהלכי שינוי חברתיים וכלכליים משמעותיים בשנים האחרונות. אולם, אין זה אומר כי הסכם שלום עם ישראל יזכה לתמיכה שכזו. כסיוע למהלך נורמליזציה עומדים כמה מהשינויים המבניים האחרונים שנעשו בממלכה במבנה ובאיוש מועצת השורא ומועצת החכמים, שעשויים להעניק כר נוח יותר וגמישות רבה לבית המלוכה לנקוט צעדים מרחיקי לכת כגון זה.

בית המלוכה אינו מסתיר את רצונו בשינוי השיח הפנימי, בכלל זה הדתי. הדת ממלאת תפקיד מרכזי בשיח בממלכה, בין היתר כאמצעי של השלטונות להכשיר לבבות ולגייס תמיכה עממית במדיניותה. בן-סלמן צפוי להמשיך ולהיעזר בממסד הדתי המתקצב בכספי המדינה כדי להדוף התנגדויות ולנסות להכשיר מהלכים פוליטיים שנויים במחלוקת ובתוך כך גם נורמליזציה עם ישראל. יש יותר עדויות לאימוץ שיח [סובלני](#) יותר כלפי היהודים והיהדות. זאת, ככל הנראה במטרה לבחון את תגובת הרחוב אך גם להחדיר מסרים של נורמליזציה ודו-קיום לשיח הציבורי. התגובות השליליות למאמץ זה מגיעות בעיקר מגולים סעודים, ברובם מתנגדי משטר, ולא מהאזרחים החוששים להביע בגלוי דעות המנוגדות לאלו של בית המלוכה.

אתגר נוסף קשור לשימור מעמד הממלכה בעולם המוסלמי. עניין זה הוא אינטרס עליון בעבורה והיא עלולה להיפגע מביקורת כלפיה מכיוון גורמים המבקשים לנכס לעצמם את הנושא הפלסטיני ולגנח אותה באמצעותו כמו טורקיה ואיראן. הממלכה מצויה בתחרות על השפעה בעולם המוסלמי מול המבקשות לאתגר את מעמדה והסכם עם ישראל עלול לפגוע בתחרות זו. בשל משקל הממלכה [בעולם המוסלמי](#) הסכם עמה נושא ערך מיוחד, ויאפשר לישראל, כך ניתן לקוות, לשפר את יחסיה עם כלל העולם המוסלמי.

פירות הנורמליזציה

כינון יחסים רשמיים עם ישראל יסייע לערב הסעודית לממש מספר יעדים אסטרטגיים. ראשית, בשנים האחרונות ניכר הספק שמטילה האליטה הסעודית במוכנותה של ארצות הברית לעמוד לצדה כשאינטרסים חיוניים שלה נפגעים. לערב הסעודית יש אינטרס ברור שושינגטון תהיה מעורבת באופן עמוק במזרח התיכון ותחזיק במחויבות ורגישות גבוהה יותר לאינטרסים הסעודים, בעיקר בכל האמור לאיראן, וריאד רואה בהסכם עם ישראל אמצעי לחיזוק קשרים אלו עם ארצות הברית. יתכן שהסעודים שומרים את ההתייחסות לנושא לאחר הבחירות בארה"ב, אז יהיה להם מה לתת לבידן, אם כמובן ינצח. חיזוק היחסים עם ארה"ב הוא אינטרס סעודי עליון ויש לו השפעה גם על מעמדו של בן-סלמן מבית.

שנית, הסכם עם ישראל עשוי בראייתה לשפר את הדימוי והמעמד הבינלאומי שלה שנפגע בשנים האחרונות בשל כמה מהמהלכים שבהם היא נקטה. הסכם עם ישראל עשוי לשפר דימוי זה בעיקר בקונגרס והוא תואם את הניסיון הסעודי לשווק "אסלאם מתון" כחלק מתהליך מודרניזציה מתמשך. לערב הסעודית עומדים יתרונות אפשריים נוספים בדמות הסכם עם ישראל, הגם שבחלקם הם ניתנים לה ללא הצורך במתן פומביות לקשרים. אולם, מתן פומביות תקל עליה, למשל, לקבל גישה נוחה יותר לטכנולוגיה ישראלית ואולי אף בחיזוק מעמדה במקומות הקדושים לאסלאם בישראל. יצוין כי הגברת החשש הסעודי מאיראן עשויה להיות גורם מדרבן להתקרבות לישראל, לאו דווקא לחתימה על הסכם פורמאלי, כשם שהיא עלולה להיות גם גורם מרחיק.

משמעויות לישראל

בעבור הממלכה שאלת היחסים עם ישראל נותרה קשורה לשאלת יציבותה ומעמדה וההערכה היא כי בעת הנוכחית הסכם עם ישראל נתפס כצעד אחד רחוק מידי. אולם, אין זה אומר שלא נעשות הכנות לקראתו במיוחד בכל האמור להכשרת דעת הקהל הסעודית והערבית שנותרה, ברובה, נגד נורמליזציה עם ישראל. ככל שבית המלוכה יחוש כי בכוחו לפקח ולשלוט על השיח הציבורי הוא יחוש בטוח יותר לקחת צעדי התקרבות לישראל.

הסכמי אברהם קבעו רף תחתון בשורה של נושאים וסביר שדרישותיה של ערב הסעודית לפיכך יהיה גבוהות יותר משל איחוד האמירויות. ראשית, אם ההסכם עם איחוד האמירויות עצר את כוונת הסיפוח הישראלית ביהודה ושומרון אזי הדרישות הסעודיות יכולות לכלול רף גבוה יותר של דרישות מדיניות מישראל בסוגיה הפלסטינית. בנוסף, איחוד האמירויות דורשת גישה לאמצעי לחימה אמריקאים מתקדמים, בהם גם מטוס ה-F-35 ויתכן שהדרישות של ערב הסעודית בתחום יהיה גבוהות הרבה יותר מאיחוד האמירויות – יתכן אף בתחום הגרעיני.

עמדתן של מדינות המפרץ כלפי ישראל לא הייתה סטטית אלא עברה שינויים במהלך הזמן, תוך שחיקת תנאי יוזמת השלום הערבית. לפיכך, יתכן שדבקות הממלכה בתנאי היוזמה הערבית כבסיס למו"מ משרתת אותה לא רק לשם שמירה על יציבותה ומעמדה, אלא גם כקלף מיקוח לצרכי המו"מ עם ארצות הברית לגבי תנאי הנורמליזציה.

בשורה התחתונה ערב הסעודית עושה צעדים מדודים לקראת נרמול יחסיה עם ישראל במעין "נורמליזציה זוחלת". משקלול האילוצים והיתרונות קשה לקבוע מתי ובאילו תנאים הממלכה תיאות להצטרף להסכמי אברהם. הלקח מהחתימה על הסכמי אברהם הוא שאין להוציא זאת

מכלל אפשרות. בדרך להסכם הממלכה תבקש לבחון שני פרמטרים עיקריים: המשכם והרחבתם של הסכמי אברהם ושיפור ביחסים בין ישראל לפלסטינים. נכונות ישראלית לנקוט צעדים שיתמכו את תהליך השלום תסייע לפרמטרים אלו ולאפשרות שערב הסעודית תנרמל לבסוף את יחסיה עם ישראל. גורמים נוספים העשויים לסייע הם הסכמה אמריקאית למכירת אמל"ח מתקדם במיוחד לסעודים ושינויים פנימיים בממלכה, הקשורים לשיפור מעמדה של ישראל בדעת הקהל ולזהות המלך הסעודי.